

Paměť světa UNESCO – připomenutí programu, který by si zasloužil být u nás známější

V letošním roce jsme si připomněli výročí 160 let od přednášky Gregora Johanna Mendela o zákonech dědičnosti. V rámci Mezinárodního Mendelova dne se v Mendelově muzeu Masarykovy univerzity v Brně uskutečnila akce s komentovanými prohlídkami a přednáškami, věnovaná Mendelovu dílu a také souvislosti s UNESCO. Někteří jste se možná setkali s programem Paměť světa UNESCO, i když asi méně často než s označením Světového dědictví UNESCO. Přesto i označení Paměť světa se dostalo některým dokumentům uloženým na území České republiky a další jej snad v brzké době získají. Jedním z nich je Rukopis G. J. Mendela Pokusy s rostlinnými hybridy (datován 1865). Rukopis je psaný v němčině a nazvaný Versuche über Pflanzen-Hybriden (obr. 2; a také Živa 2006, 4: 149–151; 2012, 6: 266–268; 2016, 1: VIII–IX).

Vznik UNESCO sahá až k r. 1945, její Ústava byla podepsána 20 zakládajícími státy v listopadu 1946. Tehdejší Československo bylo jedním z nich. Název zní Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Sídli v Paříži a dnes má 194 členských zemí a 12 přidružených členů. Je aktivní v pěti hlavních oblastech: vzdělání, přírodní vědy, sociální a humanitní vědy, kultura, komunikace a informace.

Vedle seznamů Světového dědictví (World Heritage), Nehmotného kulturního dědictví (Intangible Cultural Heritage), Biosférických rezervací a Globálních geoparků vede i mezinárodní registr Paměti světa (Memory of the World). Poslední jmenovaný byl založen r. 1992 a nutnost vzniku programu byla dána povědomím o křehkosti dokumentárního dědictví a jeho ohrožení v různých částech světa, ať již kvůli živelním katastrofám, nebo ozbrojeným konfliktům. U zrodu programu Paměti světa rovněž byla Česká republika. Národní knihovna ČR byla totiž požádána o přípravu pilotního projektu. Přesto samotný program u nás není nebo alespoň donedávna nebyl v takovém povědomí, jaké by si právem zasloužil.

Cíle programu jsou definovány následovně: usnadnit zachování světového dokumentárního dědictví, zejména v oblastech postížených konflikty a/nebo přírodními katastrofami, umožnit všeobecný přístup k dokumentárnímu dědictví na celém světě, a to prostřednictvím moderních technologií, zvyšovat povědomí široké veřejnosti o významu dokumentárního dědictví.

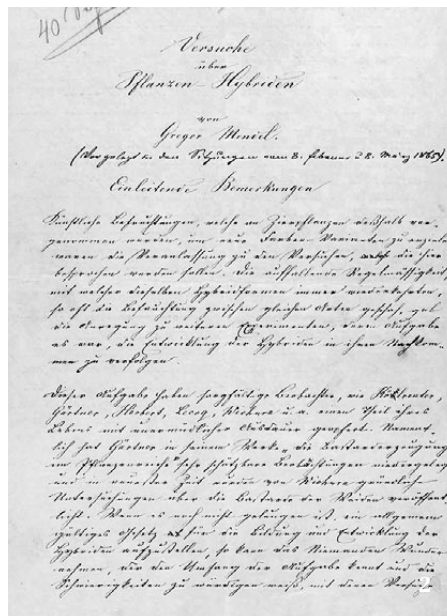
Výstupem je mezinárodní registr Paměti světa a je možné do něj nominovat nejvý-

1 Webové stránky programu UNESCO – Memory of the World (Paměť světa)

2 Rukopis Gregora Johanna Mendela Versuche über Pflanzen-Hybriden (blíže v textu). Augustinánské opatství Brno, www.mendel-genetics.cz

znamnější a nejvýznamnější položky dokumentárního dědictví. V současné době je zapsáno na 500 položek; kromě typických dokumentů se zde nacházejí i zvukové, filmové a archivní materiály. Každý z členských států má možnost co dva roky podat dvě nominace pro žádost do registru. Nominace procházejí schvalováním Výkonné rady UNESCO.

Z počátku fungování programu připravovala nominace pro mezinárodní registr zejména Národní knihovna ČR. Povědomí nebylo mezi pamětovými institucemi příliš rozšířené. I z toho důvodu, aby se zlepšila informovanost a byla zajištěna odpovídající příprava budoucích nominací, začala při Ministerstvu zahraničí v r. 2014 pracovat poměrně široká neformální skupina odborníků. Připravili tzv. indikativní seznam památek dosahujících mezinárodní úroveň. Jejich prostřednictvím byli osloveni správci památek, jejichž zapsání do mezinárodního registru bylo považováno za adekvátní. Z podnětu pracovní skupiny se podařilo připravit nominace archivů Leoše Janáčka a Antonína Dvořáka, Kynžvartské daguerrotypie, Molloy sbírky (mapového atlasu z 40. a 50. let 18. století),

Situačních plánů židovského osídlení v Habsburské monarchii a Sbírký kartografických dokumentů Pavla Josefa Šafaříka. Další z návrhů, např. uvedený Rukopis G. J. Mendela, dokumenty z archivu knížete Metternicha, Akta Jednoty bratrské nebo Torzo knihovny Ferdinanda Hoffmana z Grünbüchlu a Soubor spisů s historiografickou tematikou z fondů Benediktinského opatství Rajhrad, jsou ve fázi finalizace či přípravy nominace.

V závěru r. 2022 byl schválen vznik Národního komitétu pro program Paměť světa fungující při Ministerstvu kultury a Národního seznamu programu Paměť světa. První zasedání se uskutečnilo 7. září 2023 a jeho členové pocházející z předních pamětových institucí ČR převzali zejména indikativní seznam nominací do mezinárodního registru a komunikaci se správci fondů, které byly k nominaci navrženy.

Do Národního seznamu programu Paměť světa bylo automaticky zapsáno dokumentární dědictví uvedené v mezinárodním registru a všechny dokumenty se statusem národní kulturní památky. Do budoucna platí, že vše navržené musí nejprve projít zápisem do seznamu národního. Zároveň ne veškeré dokumentární dědictví zapsané v národním seznamu dosahuje úrovně mezinárodní. Přesto, nebo právě proto, je velmi žádoucí, aby správci dokumentárního dědictví v pamětových institucích zvážili, zda mají ve fondech památky, které by měly být v národním seznamu zapsány.

Za Českou republiku jsou v mezinárodním registru Paměti světa uvedeny: Sběrka středověkých rukopisů české reformace a Sběrka ruských, ukrajinských a běloruských periodik z let 1918–45 (Národní knihovna ČR, 2007), Sběrka Barokních univerzitních tezí (Národní knihovna ČR, 2011), Sběrka českých a slovenských samizdatových periodik z let 1948 až 1989 (Knihovna Libri prohibiti, 2013), Archiv Leoše Janáčka (Moravské zemské muzeum, 2017), Kynžvartská daguerrotypie (Národní památkový ústav, dlouhodobě zapůjčena Národnímu technickému muzeu, 2017), Archiv Antonína Dvořáka (Národní muzeum, 2023), Molloy sbírka (Moravská zemská knihovna v Brně, 2023). Situační plány židovského osídlení v Habsburské monarchii (koordinace: Národní archiv a dalších 6 subjektů, 2025) a Sběrka kartografických dokumentů Pavla Josefa Šafaříka (Přírodovědecká fakulta UK, 2025).

Mezinárodní nominace s českou účastí (případně připravené českou institucí se zahraničním partnerem): česko-francouzská nominace Světelné pantomimy Emila Reynauda (Národní technické muzeum, 2015), česko-maltská nominace G. F. Camocio-vých map velkého obléhání Maltý z r. 1565 (Mapová sbírka PrF UK, 2017) a mezinárodní nominace Kresby a dopisy dětí z evropského válečného období 1914–50 (Židovské muzeum v Praze, 2025).

Dokumentární dědictví má nezastupitelnou hodnotu nejen pro historii vědy, ale i pro moderní výzkum, čehož je právě rukopis G. J. Mendela zářným příkladem. Prostřednictvím Živy se tak informace o programu Paměti světa mohou dostat i k těm, kteří pracují s dokumenty, které by si zápis na národní či mezinárodní seznam jistě zasloužily.